

ČIJA JE RUMIJA?

František Šístek

The paper examines a protracted dispute, caused by an attempt at physical appropriation and ethnocentric reinterpretation of an important multicultural place of memory: the peak of Rumija Mountain (1594 m) towering over the Adriatic port of Bar in Montenegro. The county of Bar represents an ethnically and religiously mixed region in which the followers of Christian Orthodox, Catholic and Islamic communities live side by side. In 2005, a helicopter belonging to the army of the State Union of Serbia and Montenegro installed a tin chapel, belonging to the Serb Orthodox Church, on top of the hill without permission from the Montenegrin authorities. Efforts at the removal of the chapel installed unilaterally and in violation of Montenegrin laws have been going on since 2005 until the time of writing more than a decade later.

Luka Bar je najjužnija željeznička stanica na jadranskoj obali.¹ Iznad nje se uzdiže planinski greben koji razdvaja primorski pojas od Skadarskog jezera, najvećeg jezera na Balkanu, čiji veći dio obale pripada Crnoj Gori a manji Albaniji. Najviši vrh koji dominira cijelim tim područjem je Rumija (na 1593

¹ Ovaj rad je prvobitno pisan za međunarodnu konferenciju *Balkánský expres: jihovýchodní Evropa v interdisciplinární perspektivě* (Balkanski ekspres: jugoistočna Evropa u interdisciplinarnoj perspektivi), održanu 24–25. oktobra 2014. na Fakultetu humanitarnih nauka Karlovog univerziteta u Pragu. Prijevod predstavlja prepravljenu verziju češkog teksta, vidi František Šístek:

metra nadmorske visine). S planinom čija je silueta jedan od simbola barskog kraja spojena je tradicija vjerskih procesija, tzv. *litija*, koje se održavaju svake godine i prilikom kojih se na njen vrh u zoru na dan Sv. Trojice iznosi krst Sv. Vladimira, sveca i srednjovjekovnog vladara. U litiji i popratnim akcijama tradicionalno je učestvovalo ne samo lokalno pravoslavno stanovništvo, već i katoličko i muslimansko. U ovom radu predmet analize su kontraverzne promjene i konfliktna reinterpretacije ove vjerske tradicije u postkomunističkom periodu.²

Komu patrí Rumije? Spor o místico paměti a transformace náboženské tradice v Černé Hoře, In: Dana Bittnerová – Mirjam Moravcová (eds.): *Etnické komunity – Balkánské cesty, díl I.*, Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2015, s. 73-112.

² O kontroverzijama koje su pratile postavljanje Crkve Sv. Trojice na vrh Rumije u dosadašnjoj stručnoj literaturi možemo naći samo sažete komentare. Uporedi: Cattaruzza, Amaël - Michels, Patrick: Dualité orthodoxe au Monténégro, *Balkanologie*, IX, 2005, nr. 1-2, s. 235-253. Pristupačno na: <http://balkanologie.revues.org/595>; Morrison, Kenneth: *Montenegro. A Modern History*. London and New York, I. B. Tauris 2009, s. 201-202; Šístek, František: Clericalization of Nationalism. Interpreting the Religious Rivalry between Serbian and Montenegrin Orthodox Churches, 1989-2009, In: MÁTÉ-TÓTH, András – Rughiniş, Cosima (eds.): *Spaces and Borders. Current Research on Religion in Central and Eastern Europe*. Berlin and Boston, De Gruyter 2011, s. 117-130; Džankić, Jelena: When Two Hands Rock the Cradle: Symbolic Dimensions of the Divide over Statehood and Identity in Montenegro, In: KOLSTØ, Pål (ed.): *Strategies of Symbolic Nation-Building in South Eastern Europe*. London: Ashgate 2014. s. 115-138; Zdravkovski, Aleksander – Morrison, Kenneth: The Orthodox Churches of Macedonia and Montenegro: The Quest for Autocephaly, In: Ramet, Sabrina P. (ed.): *Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: Challenges Since 1989*. Basingstoke, Palgrave Macmillan 2014, s. 240-262, Šístek, František: *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*. Podgorica, Matica crnogorska 2015, s. 189-191.

Kult Sv. Vladimira i tradicionalna litija na Rumiji

U multietnički i vjerski mješovitom području Bara i njegove okoline i nakon raspada Jugoslavije održali su se uglavnom dobri odnosi između pojedinih zajednica. Prema zadnjem popisu stanovništva iz 2011. u barskoj opštini živjelo je nešto preko 42 000 osoba, od čega 46,5 % Crnogoraca, 25,34 % Srba, 7,7 % Muslimana, 5,1 % Bošnjaka³ i 6 % Albanaca. Oko pola procenta stanovništva se izjasnilo da je hrvatske ili romske narodnosti.⁴ U konfesionalnom smislu 58,1 % stanovništva se izjasnilo kao pravoslavno, 30,1 % kao muslimansko i 7,2 % kao katoličko. Istorijski gledano na ovom području je najduže prisutno katoličanstvo. Do 13. vijeka stanovništvo je u potpunosti bilo katoličko. Zahvaljujući diplomatskim aktivnostima dukljanskih kraljeva iz dinastije Vojislavljevića Barska biskupija je dobila status nadbiskupije još 1089.⁵ Nakon što je južni dio jadranskog

³ Nakon raspada Jugoslavije crnogorski Muslimani se nisu usaglasili u pitanju izbora svog etnonima. Dio njih se i dalje naziva Muslimanima, kao što je to bilo za socijalističke Jugoslavije, a dio je prihvatio novi termin Bošnjak, onako kako su to početkom 90-ih godina učinili Muslimani u Bosni i u Srbiji. Rezultati popisa stanovništva odlikavaju individualne naklonosti jednom ili drugom etnonimu, međutim u stvarnosti je riječ o jednoj zajednici.

⁴ Saopštenje: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine. Stanovništvo Crne Gore prema polu, tipu naselja, nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti i maternjem jeziku po opštinama u Crnoj Gori, *Monstat*, 12.7.2011, [Online] [cit. 12.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje%281%29.pdf>

⁵ Vidi: Jovović, Ivan: *Iz prošlosti dukljansko-barske nadbiskupije*. Bar, Nadbiskupski ordinarijat Bar 2005.

primorja pripojen srpskoj državi dinastije Nemanjića u njega je počelo prodirati pravoslavlje. U kasnom srednjem vijeku njegova regionalna duhovna središta predstavljalo je nekoliko manastira na obalama i ostrvima Skadarskog jezera. Suživot ove dvije konfesije pod Rumijom u poređenju sa situacijom u Boki Kotorskoj, u kojoj je nakon pripajanja Mletačkoj republici jačao uticaj katoličanstva, bio je manje konfliktnan. Nakon što su 1571. barsku regiju osvojili Turci počinje i proces islamizacije koji je tekao u nekoliko talasa.⁶ Godine 1878. Bar ulazi u sastav crnogorske knjaževine u kojoj je pravoslavlje bilo dominantna religija. Međusobne odnose lokalnog stanovništva periodično su remetili oružani konflikti – prvo mletačko-turski, poslije crnogorsko-turski i u 20. vijeku prije svega Drugi svjetski rat. Ipak, može se konstatovati da je u moderno doba u periodima mira suživot ovdašnjih vjerskih i etničkih zajednica bio uglavnom zadovoljavajući.

Litije koje se svake godine uspinju na vrh Rumije povezane su s kultom Sv. Vladimira. Knez Jovan Vladimir je prvi istorijski potvrđen vladar dukljanske države koja se prostirala na jugu današnje Crne Gore i u dijelu sjeverne Albanije. Njegovu vojsku je 997. godine porazio bugarski car Samuilo prilikom pohoda prema Jadranu. Jovan Vladimir je bio zarobljen i zatvoren u dvorcu u Prespi u današnjoj Makedoniji. Prema legendi, u njega se zaljubila careva kćerka Kosara koja je uspjela kod oca izmoliti milost za zatvorenog plemića i onda se za njega udala. Priča o Vladimiru i Kosari je i jedno od najstarijih književnih djela s prostora današnje Crne Gore.⁷ Jovan Vladimir je poslije ponovo preuzeo vlast u Duklji kao vazal svog tasta. Stekao je reputaciju pravednog i miroljubivog vladara. Novi bugarski car Vladislav

⁶ Mušović, Ejup: *Muslimani Crne Gore od pada Zete (1499)*. Novi Pazar: Muzej „Ras“ 1997, s. 46-47.

⁷ Usporedi: *Ljetopis popa Dukljanina*. Titograd, Grafički zavod 1967.

koji je na vlast došao silom pozvao ga je 1016. godine u Prespu. Dukljanski knez je na put krenuo tek nakon što je od cara Vladislava dobio drveni krst kao simboličnu garanciju njegovih dobrih namjera. Međutim, podmukli bugarski vladar je ipak 22. maja 1016. u Prespi naredio da ubiju Jovana Vladimira, i to upravo kad je dukljanski knez izlazio iz crkve⁸.

Jovan Vladimir je bio sahranjen u istoj crkvi u Prespi u kojoj je bio ubijen. Međutim, njegov grob se ubrzo počeo dovoditi u vezu sa čudima, zbog čega je car Vladislav dozvolio Kosari da tijelo svog supruga prenese u njegovu domovinu. Nakon toga njegovi ostaci su bili uloženi u manastir Prečista Krajinska kod Skadarskog jezera a sama Kosara je tu ostala kao kaluđerica do kraja života. Jovan Vladimir je počeo biti poštovan kao svetac i njegov kult se širio u oblasti južnog Jadrana i drugih krajeva Balkana među tamošnjim Slovenima, Albancima i Grcima. Na teritoriji srednjovjekovne Srbije njegov kult se nije raširio najvjerovatnije zato što su srpski vladari preferirali kult svetaca koji su poticali iz njihove vlastite dinastije Nemanjića, da bi tako efikasnije učvrstili vlast sopstvene porodice. Albanski velikaš Karlo Topia (Thopia) je 1381. godine naredio da se ostaci dukljanskog kneza prenesu u Manastir Sv. Jovana u Elbasanu u današnjoj Albaniji (Južni Sloveni, posebno Crnogorci, ga doduše uglavnom zovu Sv. Vladimir, ali u albanskoj sredini je ustaljeno njegovo drugo ime, tako da istog sveca obično nazivaju Sv. Jovan – Shën Gjon).⁹ Od 1995. godine njegovi ostaci su položeni u novoizgrađeni pravoslavni hram u Tirani. U današnjoj

⁸ Na osnovu sačuvanih izvora ne može se tačno utvrditi zašto je Jovan Vladimir bio ubijen. Nedugo nakon njegovog ubistva car Vladislav je pao u bici protiv Vizantijaca na teritoriji današnje Albanije i moćna bugarska država se raspala.

⁹ Hradečný, Pavel - Hladký, Ladislav a kol.: *Dějiny Albánie*. Praha, NLN 2008, s. 48.

Crnoj Gori pod imenom Sv. Jovan Vladimir ili Sv. Vladimir Dukljanski¹⁰ i dalje ga poštuju pripadnici pravoslavne i katoličke crkve, Crnogorci, Srbi i dio Albanaca.

Ostaci sveca su vremenom dospjeli do Albanije ali u barskom području sačuvana je druga značajna relikvija koja mu se pripisuje – krst Sv. Vladimira. Prema tradiciji riječ je o onom drvenom krstu koji je car Vladislav poslao dukljanskom knezu kao simbol njegovih dobrih namjera i koji je svetac imao kod sebe u trenutku kad je u Prespi bio ubijen. Danas je mali krst uložen u veći ukrašeni srebrni relikvijar.¹¹ Relikvija se svake godine na dan Sv. Trojice nosi na čelu litije na vrh Rumije. Počeci ove tradicije nisu poznati. Običaj nošenja krsta u procesiji na određeni dan u 19. i u prvoj polovini 20. vijeka dokumentovao je niz etnografa i putopisaca i na drugim mjestima na teritoriji današnje Crne Gore.¹² Nekad se, kao u slučaju Rumije, krst iznosio upravo na planinske vrhove (pored ostalih i na Jezerski vrh na Lovčenu). Može se špekulisati o tome da li se u ovim slučajevima u suštini radi o tradiciji iz predhrišćanskih vremena kojoj su hrišćani kao i u nizu drugih primjera dali novu interpretaciju i uspjeli je integrisati u vlastitu vjersku praksu. U prilog ovoj ideji ide činjenica da su cilj hodočašća na nekim vrhovima bili tumuli iz ilirskih vremena.

Uprkos tome što je u ovoj oblasti bilo konverzija, ovdašnje stanovništvo je bez obzira na konfesiju pripisivalo krstu Sv. Vladimira veliki značaj. Pripisivana mu je zaštitna moć nad cijelim

¹⁰ SPC najčešće koristi ime Sv. Jovan Vladimir. CPC uglavnom koristi samo ime Sv. Vladimir, kako je to prihvaćeno u narodnoj tradiciji i dodaje predikat *dukljanski* koji naglašava vezu sa srednjovjekovnom dukljanskom državom, koja ima značajno mjesto u interpretaciji istorije crnogorske državnosti i naroda.

¹¹ Relikvijar nesumnjivo potiče iz kasnijih vremena. Autentičnost relikvije nikad nije bila provjeravana.

¹² Spasojević, Vasilije Mujo: *Narodni skupovi u Crnoj Gori*. Cetinje, Obod 2001, s. 73-77.

područjem i njegovo prisustvo je smatrano garancijom dobrog uroda i žetve. Najstariji dokumenti o relikviji potiču iz kasnog osmanskog perioda. Krst Sv. Vladimira je još u to vrijeme pripadao plemenu Mrkojevića koje je od kraja srednjeg vijeka bilo naseljeno u podnožju Rumije i u najbližem zaleđu Bara. U prvoj fazi osmanske vladavine bili su pretežno pravoslavni, međutim zbog tursko-mletačkih ratova osmanska vlast je iz bezbjednosnih razloga počela podržavati islamizaciju. Nakon tzv. Morejskog rata s kraja 17. vijeka znatan dio tog plemena konvertirao je na islam. Krst je bio u vlasništvu bratstva Androvića iz sela Velji Mikulići koje ga je po predanju dobilo u miraz. Krst pripada njihovoj porodici, kako sami tvrde, već 900 godina, što je po svemu sudeći malo pretjerano. Bratstvo Androvića je otprilike od polovine 18. vijeka imalo muslimanski i pravoslavni ogranak. Međutim, lokalno hrišćansko i muslimansko stanovništvo je bez obzira na promjene konfesionalnog identiteta jednako pripisivalo krstu Sv. Vladimira magičnu moć i jednako željelo da relikvija ostane u tom kraju. Za vrijeme Prvog svjetskog rata krst je u svojoj kući čuvao muslimanski ogranak bratstva.¹³ Slični primjeri vjerskog sinkretizma na teritoriji današnje Crne Gore, kao i šire regije, nisu bili rijetkost. Nizozemski antropolog Ger Duijzings je krajem 80-ih godina 20. vijeka zabilježio da pravoslavni Manastir Ostrog u blizini Nikšića u kojem su uloženi ostaci Sv. Vasilija¹⁴ posjećuju i muslimanski hodočasnici.¹⁵

¹³ Mustafić, Suljo: Krst se čuva u Mikuliće, niđe drugo!, *BarInfo*, 2001, [Online] [cit. 19.1.2015]. Pristupačno na: http://web.archive.org/web/20100524145032/http://www.barinfo.co.me/Reporrtaze/Krst_Androvica.html

¹⁴ Sv. Vasilije Ostroški je u 17. vijeku bio pravoslavni mitropolit Hercegovine. Njegovim ostacima se pripisuje ljekovita moć.

¹⁵ Duijzings, Ger: *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*. London, Hurst 2000, s. 76-78.

Rumijska litija se tradicionalno održavala na Trojičin dan, pedeseti dan nakon Uskrsa po pravoslavnom kalendaru. Noć prije praznika u Veljim Mikulićima okupljalo se stanovništvo iz široke okoline. U litiji učestvuju pripadnici sve tri vjeroispovjesti i lokalni Romi. Oko ponoći bi se začuo pucanj koji je označavao početak penjanja. S organizacionog aspekta litija je imala lokalni, odnosno plemenski karakter. Pravoslavni sveštenik je, doduše, imao značajnu ulogu, ali litija se nije odvijala u režiji crkve. Ključnu ulogu su prije svih imali plemenski poglavari i predstavnici bratstva Androvića koji su vlasnici relikvije. Na čelu litije je bio krst koji je nosio član bratstva Androvića a iza njega je išao pravoslavni sveštenik. Zajedno s njima išao je barjaktar plemena Mrkojevića s barjakom i izvučenim nožem što je simbolički značilo da je spreman braniti krst (po vjeroispovijesti, barjaktari plemena Mrkojevića bili su muslimani). U zoru bi litija dolazila na vrh Rumije gdje su krst trebali da dodirnu prvi sunčevi zraci nakon čega bi počinjala liturgija. Na povratku učesnici su skupljali takozvanu travu od Rumije kojoj se pripisuju ljekovita svojstva. Na zaravni oko 300 metara ispod vrha održavane su razne narodne zabave i nadmetanja (npr. bacanje kamena s ramena, skakanje u dalj ili natezanje konopa) kao što je to na narodnim skupovima bilo uobičajeno. Nakon povratka u Velje Mikuliće osveštavao se izvor Pitin, nakon čega se nastavljalo narodno veselje.

Uprkos promjenama granica i političkih režima u ovom scenariju se od druge polovine 19. do kraja 50-ih godina 20. vijeka nije ništa bitno mijenjalo. Nakon što je 1878. Bar pripojen crnogorskoj državi dragocjena relikvija je i dalje ostala u vlasništvu bratstva Andrović, a ne države ili crkve. Godine 1953. krst Sv. Vladimira zvanično je bio proglašen za narodni kulturni spomenik ali i predstavnici socijalističkog režima su ga ostavili na čuvanju bratstvu Andrović. Međutim, od 1959. do 1984. tradicija je bila prekinuta i litija nije bila nijednom obavljena. Uzroci

tog diskontinuiteta nisu potpuno jasni i do sada nisu bili stručno ispitani. Iz redova Srpske pravoslavne crkve (SPC) obično se tvrdi da je litiju zabranio tadašnji komunistički režim. Ne može se isključiti da je na republičkom ili, što je još vjerovatnije, na lokalnom nivou bilo nekih zabrana. Međutim, još niko nije iznio nikakve arhivske dokumente kojima bi tu tvrdnju potkrijepio.¹⁶ Mora se imati na umu da predstavnici crkvi i njihove laičke pristalice na cijelom postjugoslovenskom prostoru danas često ciljano uveličavaju navodna komunistička ograničavanja vjerskih sloboda. Takođe je moguće da su do prekida tradicije litija doveli tadašnji procesi socijalističke modernizacije: sekularizacija, urbanizacija, iseljavanje sa sela, opadanje interesa za vjersku i tradicionalnu kulturu uopšte.

Oživljavanje tradicije, raspad Jugoslavije i postavljanje Crkve Sv. Trojice 2005. godine

Rast interesovanja za vjeru i jačanje crkvenih aktivnosti u Jugoslaviji počinje se ispoljavati 80-ih godina. Te tendencije su bile povezane sa slabljenjem legitimnosti jugoslovenske socijalističke ideologije nakon Titove smrti i s jačanjem nacionalizma koji je u ovom dijelu Balkana tijesno vezan sa konkretnim vjerskim identitetom. Tradiciju litija na Rumiji obnovio je Bogić Femić iz Bara, sveštenik SPC.¹⁷ Od polovine 80-ih godina do

¹⁶ Zasad su se istoričari obično posvećivali proučavanju problematike odnosa države i vjerskih organizacija u prvim godinama komunističkog režima (od druge polovine 40-ih do prve polovine 50-ih godina), vidi npr. Folić, Zvezdan: *Vjerske zajednice u Crnoj Gori 1918-1953*. Podgorica, Istorijski institut Crne Gore 2001.

¹⁷ Sveštenik SPC Jovan Plamenac je nedavno izjavio kako su se u prvim godinama nakon obnavljanja tradicije na Trojičin dan crkveni rituali održavali samo u Crkvi Sv. Nikole u selu Mikulići te da su se tek vremenom počele

danas svečanost na Trojičin dan organizuju mjesni predstavnici SPC. S obzirom na to da je period diskontinuiteta trajao samo dvadeset i pet godina brojni učesnici nekadašnjih litija pamtili su pojedine elemente prekinute tradicije tako da se ona relativno lako mogla obnoviti i nastaviti.

Još u januaru 1989. u Crnoj Gori izvršen je puč i postavljeno novo rukovodstvo koje je u potpunosti bilo lojalno Slobodanu Miloševiću tako da je u političkoj krizi koja se krajem 80-ih i početkom 90-ih produbljivala, Crna Gora kao jedina jugoslovenska republika stala čvrsto na stranu zvanične Srbije. Te tendencije su dovele do porasta srpskog nacionalizma u republici i rasta polarizacije između pristalica crnogorskog i srpskog etničkog identiteta. SPC je bila jedan od osnovnih stubova oživljenog srpskog nacionalizma. U decembru 1990. za novog cetinjskog mitropolita, a time i najvišeg poglavara SPC u Crnoj Gori, izabran je Amfilohije (Risto) Radović, predstavnik ratoborno raspoložnog, ultranacionalističkog krila crkve, koji je otvoreno negirao i samu egzistenciju crnogorskog naroda. Stavovi novog cetinjskog mitropolita doprinosili su radikalizaciji srpske i prosrpske populacije u Crnoj Gori i produbljivali otuđivanje onog dijela društva koje se nacionalno izjašnjavalo kao crnogorsko (o nepravoslavnim manjinama da i ne govorimo). Raskol je kulminirao u oktobru 1993. kada je osnovana autokefalna Crnogorska pravoslavna crkva (CPC) čiju egzistenciju SPC do danas odbija priznati.¹⁸

organizovati i litije na vrh Rumije (prvi put navodno tek 1996. uz učešće mitropolita Amfilohija). Drugdje se o obnovi litije govori još u kontekstu 80-ih godina.

¹⁸ Vidi Šístek, František: Clericalization of Nationalism. Interpreting the Religious Rivalry between Serbian and Montenegrin Orthodox Churches, 1989-2009, In: Máté-Tóth, András – Rughiniş, Cosima (eds.): *Spaces and Borders. Current Research on Religion in Central and Eastern Europe*. Berlin and Boston, De Gruyter 2011, s. 117-130.

Ove činjenice od početka 90-ih utiču na nedavno obnovljeni kult Sv. Vladimira. Na svečanost povodom praznika Sv. Jovana Vladimira u junu 1991. koja se održavala u ruševinama srednjovjekovnog manastira Prečista Krajinska kod Skadarskog jezera u izrazito srpskom nacionalističkom duhu, u skladu sa srpskom interpretacijskom paradigmom crnogorske istorije, sveštenik Bogić Femić označio je Jovana Vladimira za *prvog srpskog sveca*.¹⁹ Prilikom praznika Sv. Trojice 26. maja iste godine u Veljim Mikulićima došlo je do verbalnog incidenta, kasnije dosta medijaliziranog, između predstavnika srpske i crnogorske interpretacije identiteta Jovana Vladimira. Nakon što je sveštenik Bogić Femić proglasio, da je *Vladimir bio prvi srpski kralj*,²⁰ prekinuo ga je poznati pjesnik Jevrem Brković uzviknuvši: *Lažeš, pope!*. Nakon toga izbila je svađa između sveštenikovih pristalica i grupe njihovih idejnih protivnika na čelu s Brkovićem. S obzirom da se Brković zajedno sa svojim prijateljima još prije incidenta fotografisao s krstom Sv. Vladimira u ruci, što je prije početka litije bilo uobičajeno, sveštenik Femić je proglasio da je relikvija oskrnavljena pa ju je mitropolit Amfilohije ponovo osveštao. Nakon toga, jedan od članova bratstva Andrović je pjesniku i ostalim „neprijateljima srpstva“ javno poručio da iduće godine na sveca u Velje Mikuliće radije ne dolaze.²¹ I Brković se iduće godine zaista nije pojavio:

¹⁹ Andrijašević, Živko: *Načrt za ideologiju jedne vlasti*. Bar, Conteco 1999, s. 174. Manastir Prečista Krajinska leži nedaleko od zaseoka Ostros u oblasti pretežno naseljenoj Albancima.

²⁰ Prvi srpski kralj je bio Stefan Prvovenčani iz porodice Nemanjića, krunisan 1217. U okviru dukljanske dinastije Vojislavljevića kraljevsku titulu je prvi počeo koristiti Mihailo (vladao približno u periodu između 1046. i 1081). U njegovom slučaju ne znamo tačan datum krunisanja. Od polovine 12. vijeka nakon slabljenja dukljanske države njeni vladari su ponovo titulirani kao knezovi.

²¹ Andrijašević, Živko: *Načrt za ideologiju jedne vlasti*. Bar, Conteco 1999, s. 175. Istoričar Andrijašević u svom radu citira članak režimskih dnevnih

Jugoslavija se raspadala u krvi a pjesnik je zbog javnog osuđivanja srpsko-crnogorskog napada na Dubrovnik, na jesen 1991. morao pobjeći iz zemlje.²² U samom Baru se ipak situacija tokom narednih godina znatno umirila. Crna Gora je uprkos svojim vojnim i ustaničkim tradicijama kao jedina jugoslovenska republika bila pošteđena oružanih sukoba na svojoj teritoriji, te su se litije na vrhu Rumije na Trojičin dan mogle redovno obavljati bez veće napetosti i incidenata.

Republičko političko rukovodstvo i veći dio društva počinju od druge polovine 90-ih godina da se sve više priklanjaju većoj samostalnosti zemlje koja je od 1992. bila u dvočlanom federalnom savezu sa Srbijom. Pokret za nezavisnost je jačao i zajedno s njim svestrano nastojanje za jačanjem posebnog crnogorskog identiteta. Nakon pada Slobodana Miloševića i uz posredovanje EU 2003. dolazi do transformacije Savezne Republike Jugoslavije u labaviju uniju Srbije i Crne Gore. A nakon tri godine njenog funkcionisanja Crna Gora je trebalo da dobije pravo na organizovanje referenduma o samostalnosti. U tom periodu predstavnici SPC su konzistentno podržavali ostanak Crne Gore u savezu sa Srbijom i u javnom životu koristili svaku priliku da kod stanovništva jačaju srpski identitet.

Polovinom 2005. godine preostalo je još samo nekoliko mjeseci do isteka „roka trajanja“ srpsko-crnogorske unije. Društvo je već nekoliko godina bilo oštro polarizovano na pristalice i protivnike nezavisnosti. Debate o identitetu i državno-pravnoj budućnosti postale su značajnije od svih drugih pitanja javnog života, međutim suprotstavljene strane se nisu mogle

novina *Pobjeda*, utemeljen na svjedočanstvu sveštenika Femića i jednog od članova bratstva Androvića. Jevrem Brković u jednoj od svojih knjiga sjećanja pruža svoju verziju incidenta, vidi Brković, Jevrem: *Pjesnik s potjernice*. Zagreb, Aurora 1997.

²² Jevrem Brković se u Crnu Goru vratio tek krajem 90-ih.

dogovoriti ni oko osnovnih uslova neophodnih za organizaciju referendumu. Upravo u takvoj atmosferi se u nedjelju 18. juna 2005. iznad Rumije pojavio vojni helikopter koji je na vrh planine pomoću žičane užadi spustio limeni objekat veličine transportnog kontejnera teškog tri tone: Crkvu Sv. Trojice. Njen integralni dio predstavljao je i minijaturni zvonik sa tri zvona. Spuštena konstrukcija je odmah pričvršćena na unaprijed pripremljene temelje. Crkvice je postavljena na osnovu dogovora SPC s nekim od oficira Vojske Srbije i Crne Gore (VSCG), bez ikakve građevinske dozvole i bez znanja crnogorskih državnih organa. Komandant podgoričkog korpusa VSCG Čedomir Marinović odmah nakon toga je izjavio da o cijeloj akciji nije bio informisan i da vojnici pod njegovom komandom u njoj nisu učestvovali. Pokazalo se da se radilo o jednostranoj akciji u kojoj su učestvovali neki od oficira i vojnika s vojnog aerodroma Golubovci pokraj Podgorice.²³ Činjenica da takav poduhvat na koji se odlučilo nekoliko pripadnika VSCG na svoju ruku bez znanja svojih nadređenih nikad nije bio istraživan i da je cijeli incident prošao bez ikakvih posljedica, slikovito govori o stanju u vojsci saveza država koji već praktično nije funkcionisao. Po izvještavanju crnogorskih novinara vojni helikopter je limenu crkvicu podigao kod Parohijskog doma SPC na Topolici u Baru. Njenu izgradnju navodno je platio barski filantrop Mile Dragović koji je i ranije sponzorisao akcije SPC. Po nekim izvorima crkva je napravljena u tajnosti u barskom brodogradilištu što zajedno sa informacijama o lokalnom sponzoru ističe lokalnu, odnosno crnogorsku provenijenciju objekta. Međutim, po drugim izvorima crkva je dovezena sa vojnog skladišta iz Vranja sa juga Srbije. Gradonačelnica Bara Anka Vojvodić je nakon

²³ Amfilohijev pohod na Rumiju, *Republika*, 22.6.2005, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.pcnen.com/portal/2005/06/22/amfilohijev-pohod-na-rumiju/>

neočekivanog spuštanja crkve na planinski vrh izjavila da su je prije nekog vremena posjetili predstavnici SPC i raspitivali se o tome kakav je postupak za postavljanje crkve na Rumiju. Gradonačelnica ih je uputila na organe odgovarajućeg ministarstva koje izdaje građevinske dozvole za vjerske i javne objekte.²⁴ Međutim, predstavnici SPC su umjesto toga očito odlučili da zaobiđu oficijelnu proceduru i u saradnji sa vojskom doveli crnogorsku javnost pred svršen čin.²⁵

U napeto doba pred referendumom koji se trebao održati 21. maja 2006. dio društva je postavljanje crkve shvatio kao provokaciju i jednostranu uzurpaciju planinskog vrha koji je do tada predstavljao zajedničko mjesto sjećanja svih ovdašnjih konfesija i etničkih grupa. Predstavnici SPC imaju naravno i svoje vlastito tumačenje. Postavljanje kapele, po njima, simbolizuje *obnovu vjere*. Mitropolit Amfilohije tvrdi da je postavljanje crkve *oživjelo legendu* po kojoj je na planinskom vrhu nekad stajala crkva koju je izgradio sam Jovan Vladimir. U njoj je, prema legendi, neko počinio grijeh i oskrnavljeno svetište se *uznijelo na nebesa*. Nakon toga stanovnici podrumijskog kraja počeli su sakupljati kamenje i odnositi ga na vrh planine. Vjernici su nosili kamenje kao znak pokajanja i u nadi da će crkva kad bude dovoljno kamenja biti ponovo izgrađena. A to se po Amfilohiju upravo dogodilo i crkva je napokon doletjela: *Evo, ostvaruje se proročanstvo da će crkva doletjeti s neba, kad*

²⁴ Amfilohijev pohod na Rumiju, *Republika*, 22.6.2005, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.pcnen.com/portal/2005/06/22/amfilohijev-pohod-na-rumiju/>

²⁵ Prema kasnijoj tvrdnji sveštenika Jovana Plamenaca o „povratku crkve“ na vrh Rumije razmišljalo se još 1996. godine kad je u litiji prvi put lično učestvovao mitropolit Amfilohije, vidi: Press povodom rumijske litije, *BarInfo*, 13.6.2013, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://barinfo.me/text.php?kategorija=1&id=2259>

dođe vrijeme i kad se napuni dovoljno pokajnog kamenja. Evo ga vidite koliko se nakupilo. Crna Gora je ponovo dobila svoju kapu nakon što je skinuta ona s Lovćena.²⁶ Crkva je, dakle, napokon doletjela s neba, staro proročanstvo se ispunilo i krug se zatvorio. Očito je kako mitropolit ovim mitskim tumačenjem, po kojem se postavljanje crkve vidi kao čudesno uspostavljanje harmonije i prirodnog stanja stvari, u stvari namjerno prikriva konflikt koji je akcija SPC izazvala.

Naravno, neki drugi predstavnici SPC u nastojanju da legitimiraju objekat pozivaju se na drugu verziju priče o crkvi koja je navodno stajala na vrhu Rumije. Ali njen nestanak ne pripisuju čudu već tradicionalnom neprijatelju srpskog naroda – Turcima koji su navodno 1571. godine, nakon osvajanja Bara i Ulcinja, srušili prvobitnu crkvu. Tako i po ovom shvatanju, isto kao i po Amfilohijevoj legendi, postavljanje crkve Sv. Trojice

²⁶ Amfilohijev pohod na Rumiju, *Republika*, 22.6.2005, [Online] [<http://www.barinfo.me/text.php?kategorija=1&id=2259cit.9.1.2015>].

Pristupačno na:

<http://www.pcnen.com/portal/2005/06/22/amfilohijev-pohod-na-rumiju/>
Amfilohijeva opaska o „lovćenskoj kapi“ povezana je sa poznatom kauzom grobnice Petra II. Petrovića Njegoša (1813-1851, vladao 1830-1851) na Jezerskom vrhu Lovćena. Sedamdesetih godina 20. vijeka pravoslavna kapela u kojoj je Njegoš prvobitno bio sahranjen bila je, uprkos protivljenju SPC i još nekih drugih kritičara, zamijenjena monumentalnim sekularnim mauzolejom kojeg je projektovao hrvatski vajar Ivan Meštrović. U vrijeme raspada Jugoslavije SPC i dio srpskih nacionalističkih krugova htjeli su srušiti mauzolej i ponovi izgraditi kapelu. U tom kontekstu je očito da postavljanje pravoslavne crkve na Rumiji predstavlja određenu kompenzaciju neuspjeha koji su SPC i njeni sljedbenici pretrpjeli od strane države i pristalica crnogorskog etničkog identiteta u lovćenskoj kauzi. Vidi: ŠÍSTEK, František: *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*. Podgorica, Matica crnogorska 2015, s. 103-143.

predstavlja obnavljanje prirodnog poretka stvari. Jovan Plamenac, barski sveštenik SPC (koji je po obnovitelju litija Femiću preuzeo ulogu lokalnog sveštenika) i nacionalistički publicista (nekadašnji novinar crkvenog radija *Svetigora*) u martu 2010. to tumačenje je sažeo sljedećim riječima: *Ovo mjesto osveštano je onom crkvom koja je krasila vrh Rumije i natkrivala čitav ovaj prostor, i morski i jezerski, onom crkvom koju su Turci, kada su kao okupatori došli na ove prostore, porušili 1571. godine. Onda je ovo mjesto osveštano žalom, težnjom i čežnjom naših predaka, koji su poput naroda jevrejskog zatočenog u Vavilonu žalili, čeznuli za crkvom na ovom vrhu ovdje.*²⁷

Protiv na ovaj način postavljene crkve na Rumiji bune se Crnogorci koje iritira nacionalistički kurs SPC i koji su pobornici etničke posebnosti crnogorskog naroda, a mnogi od njih su i pristalice konkurencijske CPC. Crkva na Rumiji nije omiljena ni među pripadnicima etničkih manjina – Bošnjacima/Muslimanima i Albancima, odnosno s konfesionalnog aspekta među muslimanima i katolicima. Etnički Crnogorci i pripadnici manjina se slažu da jednostrana akcija postavljanja Crkve Sv. Trojice i način na koji je izvedena krše tradicije respekta i suživota ovdašnjeg stanovništva. Crkvu Sv. Trojice nazivaju pogrdnim i sarkastičnim imenima: *konzerva, kontejner, kiosk, trafika, limenka* i sl. Upozoravaju i na to da navodno postojanje crkve iz vremena kneza Jovana Vladimira, odnosno iz predosmanskih vremena, nisu potvrdila ni arheološka istraživnja niti ikakvi historiografski izvori. Po mletačkoj karti iz 1571. godine, dakle posljednjoj poznatoj karti prije

²⁷ Popović, Vuk: „Crkve na Rumiji nikad nije bilo“, *Vijesti*, 12. april 2010, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://forum.cdm.me/showthread.php?59309-Crkve-na-Rumiji-nikad-nije-bilo>

osmanskog osvajanja, na kojoj su detaljno ucrtane sve crkve u okolini Bara, nema nikakve crkve na Rumiji.²⁸ Legenda o crkvi koja se uznijela na nebesa prvi put je zabilježena krajem 19. vijeka.

Protiv postavljanja crkve više puta su protestovali i predstavnici Islamske vjerske zajednice i Barske nadbiskupje. Za uklanjanje objekta najsystematičnije se bori CPC. Malo nakon toga što je crkva postavljena, mitropolit CPC Mihailo podnio je na uvid crnogorskoj vladi materijale, uključujući i pomenutu mletačku kartu iz 1571, koji potvrđuju da na vrhu Rumije nikad nije bilo nikakve crkve. CPC je prvo predlagala da crkvu Sv. Trojice zamijeni nekakav skromniji simbol ili manji objekat koji bi bio u toj mjeri neutralan da bi mogao služiti svim konfesijama. Međutim, posljednjih godina CPC se zalaže da se vrh Rumije vrati u prvobitno stanje.

Postavljanje crkve su najoštrije osudile radikalne pristalice crnogorske nezavisnosti. Istoričar Novak Adžić tvrdi, da je Rumija bila *okupatorski oskrnavljena od strane pukovnika srpskog KOS-a Amfilohija Radovića, komandanta Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, maskiranog crkvenim ruhom [...] ta željezna konstrukcija, montirana i sklopljena po volji i ukusu pukovnika Rista Radovića, zvanog Amfilohije, nema nikakve veze sa crkvom, religijskim hramom ili vjerskim objektom. Više liči na štand, kiosk ili trafikku. [...] U svojoj ideološko-političkoj klero-šovinističkoj patološkoj misiji i*

²⁸ Rumija je na karti prikazana pod imenom Mont Malicha (Mališa). Ime je očito izvedeno od albanskog naziva za goru (mal). Prema svemu sudeći sam naziv Rumija potiče tek iz osmanskih vremena. Na turskom riječ Rum upućuje na Rim i Rimljane, međutim tako su nazivali i same Vizantijce, tako da je moramo shvatati u širem smislu kao naziv za Grke a nekad i „grčku“ vjeru – pravoslavlje. Po nekim mišljenjima se tako već u samom nazivu Rumija odlikava običaj uznošenja pravoslavnog krsta na vrh planine.

*opsjenarstvu velikosrpske nacionalne asimilacije Crnogoraca i kontinuiranoj orkestriranoj anticrnogorskoj hajci i komplotu pukovnik Risto Radović ne zazire ni od čega samo da što više i jače udari na temelje i simbole državnosti Crne Gore.*²⁹ I poznati liberalni novinar i pisac Andrej Nikolaidis Crkvu Sv. Trojice uopšte i ne smatra za crkvu. Težnju za odstranjivanjem crkve mitropolit Amfilohije je, u pismu od 24. jula 2005. adresiranom na predsjednika vlade Mila Đukanovića, označio za *akt čistog vandalizma*. Tri dana nakon toga srpski patrijarh Pavle je u pismu upućenom Svetozaru Maroviću, predsjedniku Državne zajednice Srbije i Crne Gore (i visokom funkcioneru crnogorske vladajuće stranke DPS) istakao da *ne smije biti srušena crkva, koju su 1571. srušili Turci*. Reagujući na to, u tekstu objavljenom u nedjeljniku *Monitor*, Nikolaidis postavlja retorsko pitanje, kako može bit srušeno nešto što nije nikad ni bilo izgrađeno: *Da li se crkva može prevoziti helikopterom? Crkva bez oltara, bez ikona, bez arhitekture, u koju vjernik ne može ući i zapaliti svijeću. [...] To nije crkva. To je maketa.*³⁰

Kontroverze, kletve i sudski procesi: rumijski spor 2005-2015

Još u junu 2005. iz dijela političkog spektra mogla se čuti kritika. Predsjednik Demokratskog saveza Albanaca (alb. Lidhja demokratike në Mal të Zi) Mehmed Bardi je izjavio da jednostrani akt SPC smatra za provokaciju jer *vrh Rumije pripada*

²⁹ Amfilohijev pohod na Rumiju, *Republika*, 22.6.2005, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.pcnen.com/portal/2005/06/22/amfilohijev-pohod-na-rumiju/>

³⁰ Cattaruzza, Amaël - Michels, Patrick: *Dualité orthodoxe au Monténégro*, *Balkanologie*, IX, 2005, nr. 1-2, s. 251-252. Pristupačno na: <http://balkanologie.revues.org/595>

*svim konfesijama i SPC svojata nešto što nije njeno.*³¹ Oštro je reagovao i dio vladinih struktura. Gradonačelnik Podgorice Miomir Mugoša, funkcioner Demokratske partije socijalista (DPS) koja je dugotrajno na vlasti, ironično je konstatovao da je *proglašavanje konzerve za crkvu presedan u hrišćanstvu*. Cetinjska mitropolija SPC je u reakciji na njegove riječi proglašila (teško je procijeniti da li sasvim ozbiljno ili cinično), da je postojanje crkve „dokaz suživota svih konfesija“.³² Za odstranjivanje crkve na Rumiji zalagali su se i predstavnici Socijaldemokratske partije (SPD) na čelu s tadašnjim predsjednikom parlamenta Rankom Krivokapićem.³³ SDP je od 1998. do početka 2016. bila u koaliciji kao manji partner s DPS-om. Profilira se kao zaštitnik crnogorskih nacionalnih interesa, multikulturalnog društva i suživota. Postavljanje Crkve Sv. Trojice predstavnici SDP vide, kao i mnoge druge korake i izjave mitropolita Amfilohija, kao nastavak šovinističke ratne politike SPC. Sam Krivokapić je više puta izjavio da bi se Amfilohiju trebalo suditi na međunarodnom Tribunalu u Hagu zbog odgovornosti za izazivanje i vođenje rata za Veliku Srbiju.³⁴

³¹ Amfilohijev pohod na Rumiju, *Republika*, 22.6.2005, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.pcnen.com/portal/2005/06/22/amfilohijev-pohod-na-rumiju/>

³² Prelević, Č.: Rumija trese fotelju. *Novosti*, 23. februar 2010, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:266085-Rumija-trese-fotelju>

³³ Top Montenegrin MP Lashes Out at Serbian Church, *BalkanInsight*, January 26, 2011 [Online] [cit. 8. 1. 2015]. Pristupačno na: <http://www.balkaninsight.com/en/article/top-montenegrin-mp-lashes-out-at-serbian-church>

³⁴ Krivokapić: Amfilohije treba da ide u Hag, *PCNEN – Prve crnogorske elektronske novine*, 18. septembar 2008, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na: http://www.pcnen.com/detail.php?module=2&news_id=32417

Ministarstvo za javni prostor je još 22. jula 2005. proglasilo da je izgradnja objekata na vrhu Rumije nezakonita. Kako je vrijeme prolazilo bilo je sve jasnije da pred referendumom, u situaciji kad je odnos među pristalicama i protivnicima nezavisnosti po svim ispitivanjima bio gotovo izjednačen, državni aparat po ovom pitanju ne želi da interveniše da se ne bi probudile strasti u redovima srpskog i prosrpskog stanovništva. Međutim, taj pristup se nije promijenio ni u godinama koje su slijedile nakon proglašavanja crnogorske nezavisnosti na osnovu referenduma od 21. maja 2006. Uprkos cijelom nizu kritičkih izjava, od 2005. do danas, odgovarajuća mjesta nisu preduzela nikakve korake koji bi vodili odstranjivanju objekta postavljenog bez dozvole na državnom zemljištu. Predstavnici odgovornih institucija svoju neaktivnost opravdavaju time da Rumija kao planinski vrh nije plod ljudskog stvaralaštva i nema status spomenika kulture. Međutim, činjenica je da je i u slučaju značajnih građevina koje imaju status spomenika kulture (npr. Cetinjski manastir i Manastir Ostrog) nakon raspada Jugoslavije dolazilo da značajnih građevinskih intervencija od strane SPC koje su trebale da dodatno istaknu njihov „srpski“ karakter.³⁵ Ni u tim slučajevima kojima je bila posvećena dosta velika medijska pažnja država nije preduzela nikakve mjere za zaštitu zakonom zaštićene kulturne baštine koju je crkva devastirala.

Vlada je 2009. izdala proglas da će u skladu sa zakonom crkva sa vrha Rumije biti odstranjena kao bilo koji drugi nelegalni objekt. Ali nakon riječi nije uslijedilo djelo. U februaru 2010. spor se prenio unutar vladajuće koalicije. Predsjednik parlamenta Ranko

³⁵ Uporedi: Vučinić, Stevo: Crnogorska crkva i država, In: Perović, Sreten (ur.): *Crnoj Gori u pohode: zbornik radova sa II kongresa crnogorskih iseljenika, održanog na Cetinju 12. i 13. avgusta 2000. godine*. Cetinje - San Francisco, Crnogorska svjetska asocijacija 2001, s. 123-124; Kilibarda, Novak: *Amfilohije i kosovski mit*. Podgorica, Pobjeda 2012, s. 57-61.

Krivokapić (SDP) pozvao je ministra javnog prostora Branimira Gvozdenovića (DPS), da realizuje odluku Vlade o odstranjivanju objekta ili da podnese ostavku. Između ostalog, Gvozdenović se pravdao tvrdeći da u zemlji postoje desetine nelegalnih građevina i da je njihovo odstranjivanje dugotrajan, složen i skup proces.³⁶ I ova retorička prepucavanja su vremenom izlupila bez ikakvih rezultata. Početkom avgusta 2012. godine po crkvi je neko ispisao nacionalističke grafite na albanskom, što je Jovan Plamenac, predstavnik SPC u Baru, označio za do sada *najdrastičniji oblik nasilja ispoljen na Rumiji*. Optužio je državne institucije, uključujući i crnogorski Parlament, da izazivanjem političkih sporova koji se vode u njima stvaraju atmosferu primitivizma i mržnje što za posledicu ima ovakav vandalski čin. I tom prilikom nije zaboravio istaknuti da *Rumija nije albanska zemlja*.³⁷

SPC sve vrijeme postojanje crkve na Rumiji prezentuje kao nešto što se potpuno podrazumijeva i njeni predstavnici s vremena na vrijeme preventivno verbalno pokušavaju zastrašiti one kojima bi slučajno moglo da padne na um da u skladu sa državnim zakonima odstrane nelegalno postavljeni objekat. U tom kontekstu mitropolit Amfilohije rado koristi svoje omiljeno oružje: kletve.³⁸ Početkom januara 2011. prilikom pravoslavnog

³⁶ Prelević, Č.: Rumija trese fotelju. *Novosti*, 23. februar 2010, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:266085-Rumija-trese-fotelju>

³⁷ Limena crkva na Rumiji ispisana grafitima, *Vijesti*, 7. august 2012, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.vijesti.me/vijesti/limena-crkva-na-rumiji-ispisana-grafitima-86557>

³⁸ Crnogorske vladike su koristile kletve naročito u doba kad crnogorska plemena nisu bila dovoljno složna. Naravno, tadašnji mitropoliti (najpoznatiji po tome valjda je bio Petar I Petrović Njegoš, kasnije kanonizovan kao Sveti Petar Cetinjski, vladao od 1784. do 1830) kletve i prijetnje su koristili u nedostatku drugih prisilnih sredstava koje moderna država ima na raspolaganju. S modernizacijom i razvojem državnog aparata u 19. vijeku

Božića Amfilohije je prokleo svakoga ko bi eventualno htio pokušati da uništi crkvu i zaprijetio da bi u tom slučaju u Crnoj Gori moglo doći do krvoprolića. Izjavio je da se može dogoditi, ako crkva bude odstranjena, da bude uništena i neka džamija.³⁹ Crnogorsko političko rukovodstvo na čelu s predsjednikom Filipom Vujanovićem, koji je inače prema SPC pozitivno naklonjen, oštro je osudilo mitropolitove izjave. Predsjednik parlamenta Ranko Krivokapić prijetnje duhovnog vođe SPC u Crnoj Gori uporedio je sa slično intoniranim prijetnjama zapadnom svijetu od islamističkog terorističkog vođe Osame bin Ladena.⁴⁰ Mitropolitov božićni govor je ovaj put završio na sudu. Nakon procesa, čije vođenje je crkva stalno dovodila u pitanje, 19. novembra 2012. prekršajni sud u Podgorici je presudio da je mitropolit Amfilohije kriv zbog širenja govora mržnje, što je protiv crnogorskih zakona. Međutim, nakon što je visokog crkvenog dostojanstvenika proglasio krivim, sud mu je izrekao samo javnu opomenu, bez oduzimanja slobode ili novčane kazne. Mitropolit Amfilohije je 2014. godine ponovo preventivno prokleo onog ko bi htio crkvu na Rumiji uništiti, a zajedno s njim prokleo je i sve njegove potomke.⁴¹ Istovremeno je proglasio da pitanje podizanja hrama nije pitanje koje spada u

kletve su kao prisilno sredstvo pale u zaborav. Međutim, u brojnim razgovorima sam se uvjerio da uprkos znatnoj mjeri urbanizacije kod dijela savremenog društva (uključujući i osobe sa solidnim formalnim obrazovanjem) postoji strah od kletvi sadašnjeg cetinjskog mitropolita SPC.

³⁹ „Katolici i muslimani neće sjutra na Rumiju“, *Vijesti*, 11.6.2011, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.vijesti.me/vijesti/katolici-i-muslimani-nece-sjutra-na-rumiju-23779>

⁴⁰ „Amfilohije preti kao Bin Laden“, *Blic*, 25.1.2011, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/231511/Amfilohije-preti-kao-Bin-Laden>

⁴¹ Doslovno: „Ko sruši taj hram, Bog ga srušio, i njega i njegovo potomstvo i časni krst mu sudio.“

kompetencije države i ministara. Po njemu o tome u Crnoj Gori mogu odlučivati samo poglavari tri glavne konfesije.⁴² Tako cetinjski mitropolit SPC svjesno i otvoreno daje na znanje da će se crkva pod njegovim vođstvom ponašati kao nezavisni akter bez obzira na postojanje sekularne države i njenih zakona.

Iako nema nikakve sumnje u to da je s aspekta crnogorskih zakona ova crkva divlja građevina, vremenom se ukazalo da postoji još jedna komplikacija. U februaru 2013. medija su informisali da je na osnovu ugovora između crnogorske države i Svjetske banke (World Bank), bio proglašen moratorijum koji onemogućava likvidaciju objekata postavljenih na crno prije 30. augusta 2008, dok ne bude završen i odobren novi prostorni i urbanistički plan države. Tek nakon njegovog prihvatanja biće moguće ponovo otvoriti diskusiju o eventualnom odstranjivanju crkve.⁴³ 7. oktobra 2013. premijer Milo Đukanović je na Dan crnogorske armije izjavio u Baru da će svi nelegalno postavljeni objekti u zemlji uključujući i crkvu na Rumiji biti ili legalizovani ili odstranjeni. Istovremeno je rekao da državni aparat ne može biti arbitar u crkvenim pitanjima te poručio CPC da *umjesto kritike države, treba da pokaže istrajnost, mudrost i čvrstinu opredjeljenja u ispunjenju svojih ciljeva*.⁴⁴ Ove

⁴² Kadić, V.: „Sporovi oko crkve iznad Bara. Na Rumiju po svaku cenu.“ *Novosti*, 5. jun 2014, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:494704-Na-Rumiju-po-svaku-cenu>

⁴³ „Metalna crkva na Rumiji za sada ne može biti uklonjena“, *Vijesti*, 16. februar 2013, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.vijesti.me/vijesti/metalna-crkva-na-rumiji-za-sada-ne-moze-biti-uklonjena-114184>

⁴⁴ Đukanović: „Crkva na Rumiji biće ili uklonjena ili legalizovana!“, *Kurir*, 7. 10. 2013, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.kurir-info.rs/dukanovic-crkva-na-rumiji-bice-ili-uklonjena-ili-legalizovana-clanak-1022807>

neodređene preporuke predstavljale su reakciju na posljednjih mjeseci obnovljena nastojanja CPC da se crkva sa vrha Rumije odstrani. CPC je 6. februara 2013. pozvala Ministarstvo za održivi razvoj i turizam da napokon učine konkretne korake na osnovu već osam godina stare odluke nekadašnjeg Ministarstva za javni prostor (čiju agendu je preuzelo Ministarstvo za održivi razvoj i turizam) u kojoj je bilo konstatovano da je izgradnja crkve bila nezakonita. Nekoliko dana kasnije Stevo Vučinić, predstavnik CPC, je saopštio da će se po ovom pitanju crkva obratiti sudu. Tvrdio je da se dogovor sa Svjetskom bankom na koji su se počeli pozivati predstavnici državnih organa odnosi samo na komercijalne objekte izgrađene od standardnog građevinskog materijala, a ne na limeni objekat koji nema čak ni normalne temelje. Podsjetio je da je prvobitno vrh koji je imao formu kamene mogile postavljanjem crkve bio oštećen i da bi ga nakon odstranjivanja objekta trebalo vratiti u prvobitno stanje.⁴⁵ Pošto žalba Ministarstvu nije postigla nikakav uspjeh, CPC je 6. jula sudu predala tužbu Upravnom sudu u vezi sa odlukom Ministarstva za javni prostor od 22. jula 2005. koja do sada nije provedena.⁴⁶ U decembru 2014. donesena je presuda u kojoj se kaže da je žalba CPC opravdana i da Ministarstvo za održivi razvoj i turizam mora osigurati sprovođenje odluke i odstraniti nelegalni objekat koji je postavljen u julu 2005. Nikakvi konkretni

⁴⁵ Vučinić: „O crkvi na Rumiji obratićemo se Upravnom sudu“, *Pobjeda*, 18. februar 2013, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.pobjeda.me/2013/02/18/vucinic-o-crkvi-na-rumiji-obraticemo-se-upravnom-sudu/#.VBacxaPI9SM>

⁴⁶ „CPC predala Upravnom sudu tužbu zbog nepoštovanja rješenja o uklanjanju crkve na Rumiji“, *Pobjeda*, 6. jun 2013, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.pobjeda.me/2013/06/06/cpc-predala-upravnom-sudu-tuzbu-zbog-nepostovanja-rjesenja-o-uklanjanju-crkve-na-rumiji/#.VBaciaPI9SM>

koraci do sada nisu bili preduzeti. Predstavnici SPC koji ne priznaju legitimnost CPC i smatraju je „političkom sektorom“, reagovali su ogorčeno. Sveštenik Jovan Plamenac, pod čiju jurisdikciju spada Crkva Sv. Trojice, naglasio je da eventualno odstranjivanje ne bi prošlo bez otpora. Nije zaboravio podsjetiti ni na navodnu efikasnost smrtonosnih kletvi mitropolita Amfilohija koje bi pale na učesnike demontaže iz redova policije i vojske.⁴⁷

Nacionalna prisvajanja i transformacije vjerske tradicije

Od početka kontroverzna i vidljiva izdaleka Crkva Sv. Trojice stoji na vrhu Rumije već duže od jedne decenije. Tradicionalna litija je za to vrijeme doživjela značajnu transformaciju. Jedno od pitanja o kojem se najviše diskutovalo je multikonfesionalni karakter koji ju je u prošlosti odlikovao. Nakon postavljanja crkve i kontroverzi oko toga, tradicionalna litija je počelo dobijati izrazitiji pravoslavni a u nacionalnom smislu srpski karakter. SPC i dalje na hodočašće poziva i vjernike ostalih konfesija. Cetinjska mitropolija u svom proglasu iz 2011. godine tvrdi da tradicionalno uznošenje krsta Sv. Jovana Vladimira kao ni postavljanje pravoslavne crkve na vrhu Rumije nemaju nikakve veze sa svakodnevnom politikom: *U tom smislu želimo još jednom da uvjerimo crnogorsku javnost, osobito vjernike Rimokatoličke crkve i Islamske zajednice, koje javno pozivamo da učestvuju u litiji kao i njihovi preci, da je podizanje crkve na Rumiji bilo isključivo u slavu Božju. (...) Cilj je i*

⁴⁷ „Vlast vodi kampanju protiv crkve na Rumiji“, *Dan*, 30.12.2014 [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na:
<http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Drustvo&clanak=469480&datum=2014-12-30&naslov=Vlast%20vodi%20kampanju%20protiv%20crkve%20na%20Rumiji>

*postizanje zajedništva među ljudima svih vjera po ugledu na najbolje tradicije naroda podrumijskog kraja koji je mnogo prije promovisanja modernih načela multikonfesionalnosti i multikulturalnosti to sprovodio u svakodnevnom iskustvu.*⁴⁸

Međutim, po predstavnicima Barske nadbiskupije i Islamske vjerske zajednice, taj proglas nije u skladu s djelima i drugim izjavama SPC, te riječi nisu izgovorene iskreno te stoga njihovi vjernici u takvim okolnostima nisu zainteresovani za učestvovanje u litiji.⁴⁹ SPC i mediji njoj naklonjeni svake godine obavještavaju da su u litiji učestvovali i pripadnici ostalih konfesija, eventualno makar katolici. Iako hodočasnike niti ko broji, niti ko ispituje kojeg su identiteta danas je očigledno da su u tradicionalnim litijama na vrhu Rumije prestali učestvovati ne samo katolici i muslimani, već i oni Crnogorci koji nisu sljedbenici SPC, kao i oni koji protestuju protiv oštrih nacionalističkih istupa njenih crkvenih predstavnika na čelu s mitropolitom Amfilohijem. Od nekadašnjeg multikonfesionalnog hodočašća na Rumiju, u kojem se ispoljavao tradicionalni sinkretizam, on je početkom 21. vijeka postao ekskluzivno pravoslavni ritual u kojem štaviše ne učestvuju ni predstavnici cijelog spektra pravoslavne zajednice već isključivo oni koji nemaju ništa protiv takve crkvene politike i koji se izjašnjavaju kao crnogorski Srbi. Ostaje kao sporno pitanje da li je i u kojoj mjeri na takav razvoj uticalo postavljanje crkve 2005. godine na vrhu Rumije. Agilni barski sveštenik SPC Jovan Plamenac, jedna od najizrazitijih

⁴⁸ Boljanović, P.: „Litija na Rumiju“, *Novosti*, 12. jun 2011, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:334072-Litija-na-Rumiji>

⁴⁹ „Katolici i muslimani neće sjutra na Rumiju“, *Vijesti*, 11.6.2011, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.vijesti.me/vijesti/katolici-i-muslimani-nece-sjutra-na-rumiju-23779>

figura povezanih sa hodočašćem na Rumiju, u razgovoru za dnevnik *Dan* iz 2014. godine, odbacuje i samu pomisao da bi postavljanje crkve imalo negativan uticaj na učesnike drugih konfesija. Izjavio je da će svu zemlju koju je naslijedio od svojih slavnih predaka prepisati onome *ko dokaže da je u rumijskoj litiji bilo više muslimana ili rimokatolika, prije nego što je obnovljena crkva Svete Trojice na Rumiji, nego godinu, dvije, pet, nakon njenog obnavljanja 2005. godine.*⁵⁰ S obzirom na to da ne postoje tačni podaci to se teško može dokazati, pa se niko ne može ni prijaviti. Postavljanje ove crkve bez ikakve sumnje predstavlja simbolični momenat koji označava definitivno prisvajanje mjesta sjećanja i s njim povezane tradicije koja je nekad bila zajednička. Ujedno, očito je i vremensko programiranje i usklađivanje svega što se događalo. Kao što smo vidjeli, obnavljanje tradicije inicirali su polovinom 80-ih lokalni predstavnici SPC koji su odmah i preuzeli organizaciju hodočašća i propratnih akcija. Od početka 90-ih godina naročito posredstvom javnih nastupa i uz odgovarajuću simboliku (zastave i sl) tradicionalni kult Sv. Jovana Vladimira počinje dobijati pretežno srpska nacionalna obilježja, što je od početka izazivalo proteste i konflikte.

Tokom posljednjih godina litija je doživjela cijeli niz promjena, koje su 2014. zabilježili stručnjaci iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture. Učesnici se više ne drže nekadašnjeg redoslijeda tokom procesije, prestižu jedni druge, penju se prečicama a nekada se i takmiče ko će se na vrh popeti prvi. Krst Sv.

⁵⁰ „Jovan Plamenac, paroh barski, sluti da će vlast pokušati da optuži pravoslavnu crkvu za devastaciju kulta Sv. Jovana Vladimira“, *Dan*, 6.6.2014, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Kultura&datum=2014-06-06&clanak=437806&naslov=Brane%20rumijsku%20procesiju,%20i%20E6i%20%20E6emo%20u%20lit>

Vladimira se više ne nosi u ruci već u torbi iz koje se izvadi tek na vrhu. Više se ne čeka da relikviju prvo dodirnu sunčevi zraci već se krst odmah unosi u crkvu. Litija na vrh više ne ide istom trasom kao ranije i dobila je neke nove stanice.⁵¹ Trasa se naročito posljednjih godina znatno promijenila. Godine 2011. litija je krenula od nezavršenog Sabornog hrama Sv. Jovana Vladimira na Topolici u Baru. Hram je izgrađen u pseudovizantijskom stilu i nad njegovom kupolom od 2012. se uzdiže ogroman pozlaćeni krst, kopija relikvijskog krsta Sv. Vladimira. Otud su učesnici litije krenuli prema staroj Crkvi Sv. Nikole u selu Mikulići, gdje je održano *praznično bdenije* u prisustvu relikvijske. U dva sata nakon ponoći hodočasnici su otišli u Manastir Sv. Sergija Radonježskog. Radi se o novom, relativno malom objektu, koji izgleda kao nekakav smanjeni srednjovjekovni ruski hram koji u ovim dinarskim krajevima izgleda dosta egzotično. Manastir Sv. Sergija Radonježskog izgrađen je zahvaljujući uglavnom ruskim sponzorima (najznačajniji donator je iz Novosibirska) i danas u njemu živi nekoliko ruskih monahinja (igumanija je iz Perma). U propovjedi prilikom osvješćavanja hrama 19. juna 2009. mitropolit Amfilohije je pokušao spojiti ovdašnje tradicije i novi ruski manastir u cjeloplanetarni pravoslavni kontekst: *Kao što je kroz vjekove spajao i spaja sve krajeve beskrajne ruske zemlje, tako će Sveti Sergije spojiti pravoslavne narode i pravoslavne duše od Vladivostoka do Rumije u jedinstvu vjere, u jedinstvo ispovijedanja svete životvorne i živonačelne Trojice. I kao što je Sveti Sergije Radonješki gradio hram posvećen Svetoj Trojici, tako smo i mi ispunili zavjet predaka i blagoslov Svetog Jovana Vladimira, da*

⁵¹ „Stručnjaci: Crkva na Rumiji devastira kult Svetog Vladimira i treba je ukloniti“, *Analitika*, 15. april 2014, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.portalanalitika.me/drustvo/vijesti/142496-strunjaci-crkva-na-rumiji-devastira-kult-svetog-vladimira-i-treba-je-ukloniti>

na Rumiji, sveštenoj planini, osveštamo taj hram.⁵² Međutim, mini hram Sv. Sergija Radonježskog u zaseoku Mikulići nije posvećen Sv. Trojici već kultu posljednjeg ruskog cara Nikolaja II, kojeg je ruska pravoslavna crkva krajem 90-ih godina 20. vijeka proglasila za sveca. Ta činjenica je opravdavana ukazivanjem na to da su vladari iz dinastije Romanova bili prijatelji srpskog naroda i da su u Crnoj Gori finansirali nekoliko crkvenih objekata. U svakom slučaju posljednjih godina je ovaj novi hram postao nezaobilazan dio trase hodočašća na vrh Rumije, a po stručnjacima iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture upravo kod njega hodočašće počinje u pravom smislu te riječi.⁵³

Nakon liturgije na Rumiji učesnici litije iz 2011. godine su se oko deset sati vratili u selo. Te godine uz lokalno stanovništvo u litiji je učestvovala i grupa navijača beogradskog fudbalskog tima *Crvena zvezda*. Navijači su bili zamotani u crvenoplavobijele srpske zastave i okićeni znakovima svog kluba. U skladu s tradicijom posvetila se voda izvora potoka Pitin, međutim sâm izvor je već bio preuređen. Bio je ukrašen novim reljefima urezanim u stijene čija ikonografija je usko povezana sa pravoslavnom tradicijom. Onda se litija zaustavila na groblju pokraj Crkve Sv. Nikole gdje su održani parastos i krštenje jednog člana bratstva Androvića.⁵⁴ Naredne 2012. litija na vrh Rumije

⁵² „Ispunjen zavet predaka“, *Novosti*, 20. jul 2009, [Online] [cit. 8.1.2015].
Pristupačno na:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:245829-Ispunjen-zavet-predaka>

⁵³ „Stručnjaci: Crkva na Rumiji devastira kult Svetog Vladimira i treba je ukloniti“, *Analitika*, 15. april 2014, [Online] [cit. 8.1.2015].
Pristupačno na:
<http://www.portalanalitika.me/drustvo/vijesti/142496-strunjac-i-ckva-na-rumiji-devastira-kult-svetog-vladimira-i-treba-je-ukloniti>

⁵⁴ Boljanović, P.: „Litija na Rumiju“, *Novosti*, 12. jun 2011, [Online] [cit. 8.1.2015].
Pristupačno na:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:334072-Litija-na-Rumiji>

je već bila organizovana kao dio šireg petodnevnog programa koji je organizovala SPC pod nazivom Dani Sv. Jovana Vladimira. Litija je bila značajan dio programa ali program se nastavljao i nakon njenog završetka. Pored ostalog, mitropolit Amfilohije odslužio je liturgiju na ruševinama Manastira Prečista Krajinska a nakon toga je posvetio već pominjani ogromni krst na Hramu Sv. Jovana Vladimira u Baru. Na kraju je litija s mitropolitom na čelu i s pravim krstom Sv. Vladimira prošla ulicama grada gdje je ipak više posmatrača i potencijalnih učesnika nego u obično pustim selima u okolini Rumije. Dani Sv. Jovana Vladimira su redovno održavani i u godinama koje su slijedile.

Dakle, litija je bila smještena u širi kontekst da bi se lakše prilagođavala potrebama SPC. Dio novog programa je premješten u sâm grad i obavlja se u novom Hramu Sv. Jovana Vladimira, koji ne leži u podnožju Rumije već nekoliko stotina metara od plaže. Liturgije koje su se još od početka 90-ih održavale na mjestu nekadašnjeg Manastira Prečista Krajinska, održavaju se i dalje. To je naravno povezano s intenzivnim interesovanjem SPC za istorijski značajne srednjovjekovne crkvene spomenike u oblasti Skadarskog jezera, međutim i konkurencijska CPC misli da na njih polaže pravo. Specifičnu novotariju predstavlja novoosnovani Manastir Sv. Sergija Radonježskog i njegovo uključivanje u lokalnu tradiciju. To se može interpretirati u okviru demonstrativne rusofilske politike SPC i samog mitropolita Amfilohija, što ide ruku pod ruku s prisustvom velikog broja ruskih turista i Rusa trajno naseljenih na crnogorskoj obali, na kojoj su kupili znatan broj nekretnina i dosta zemlje. Naravno, ruske finansije i fizička prisutnost Rusa predstavljaju za SPC dobrodošlu pomoć u jačanju uloge pravoslavlja u ovoj multi-konfesionalnoj i etnički miješanoj sredini koja je uz to obilježena i višedecenijskim ateizmom i isuviše prozapadnom kulturom jugoslovenskog socijalizma. Tokom posljednjih godina SPC je

otpočela izgradnju niza hramova posvećenih ruskim svecima (pored ostalih Hrama Sv. Fjodora Ušakova u Herceg Novom, Aleksandra Nevskog na ostrvu Sveti Stefan, Serafima Sarovskog u Budvi itd).⁵⁵

Postavljanje Crkve Sv. Trojice na vrh Rumije i transformacija kulta Sv. Vladimira u okviru barske opštine predstavljaju sastavni dio kompleksnog suparništva među pojedinačnim crkvenim organizacijama, koje nastoje da na vidljiv način istaknu svoju prisutnost u javnom prostoru.⁵⁶ Slični fenomeni mogu se registrovati i na ostalim etnički i konfesionalno mješovitim područjima na prostoru bivše Jugoslavije (npr. u Bosni i Hercegovini). Može se zaključiti da SPC kao predstavnik najjače konfesije na crnogorskoj teritoriji takve trendove inicira, ali ni konkurencijske crkvene organizacije kao da ne žele da s njom izgube korak. Još prije postavljanja Crkve Sv. Trojice na prelomu 20. i 21. vijeka je na primorskoj lokaciji Topolice u centru novog Bara SPC počela graditi grandiozni Hram Sv. Jovana Vladimira. Ubrzo nakon toga Islamska vjerska zajednica je u blizini Starog Bara počela graditi Islamski kulturni centar nad kojim dominira džamija Selimija, jedna od najvećih na Balkanu. I katolička crkva je naglo imala potrebu da u Baru podigne novu zgradu Konkatedrale Sv. Apostola Petra, i to u blizini novog hrama SPC. Sve tri građevine spadaju među

⁵⁵ „Amfilohije: S nestrpljenjem očekujemo dolazak patrijarha Kirila u Crnu Goru“, *CdM*, 19. septembar 2013, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.cdm.me/politika/amfilohije-s-nestrpljenjem-ocekujemo-dolazak-patrijarha-kirila-u-crnu-goru>

⁵⁶ Konkurencijska CPC koja ima najveći uticaj u istorijskom jezgru crnogorske države u okolini Cetinja, s obzirom na svoja skromna finansijska sredstva i mali broj vjernika u barskom kraju, ne može se u izgradnji megalomanskih sakralnih objekata nadmetati sa SPC, Rimskokatoličkom crkvom i Islamskom vjerskom zajednicom.

najveće sakralne objekte svoje vrste u Crnoj Gori. Sva tri objekta su dovršena do 2013-2014, i jedan za drugim su svečano otvoreni.⁵⁷ Naravno, mora se istaknuti da sve tri vjerske organizacije u oficijalnom diskursu simultanu izgradnju ovih sakralnih objekata redovno ističu kao dokaz vjerske i etničke tolerancije barskog područja. Uprkos postmodernom eklektizmu i megalomanstvu novih građevina teze o harmoničnom suživotu se ne mogu u potpunosti odbaciti. Činjenica je da u Baru, u poređenju s drugim mješovitim mjestima u Evropi, vjerski i etnički motivisanih konflikata praktično nije bilo i da su međusobne razlike, bez obzira na periodična medijska prepucavanja i razdraženost političkog diskursa, u svakodnevnom životu svjesno potiskivane.⁵⁸

Primjer nacionalnog prisvajanja mjesta sjećanja koji je bio u centru naše pažnje možemo klasifikovati kao ispoljavanje modernog nacionalizma a crkvu kao njegovog značajnog organizatora. Sakralni objekat na vrhu Rumije ima ulogu jasno vidljivog „svjetionika identiteta“ koji u etnički i konfesionalno miješanoj sredini ističe prvenstvo srpstva i srpskog pravoslavlja. Već je Vjekoslav Perica, hrvatski historičar i specijalista za

⁵⁷ „U Baru istovremeno grade crkvu, džamiju i katedralu“, *Blic*, 2.9.2013, [Online] [cit. 12.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/402703/U-Baru-istovremeno-grade-crkvu-dzamiyu-i-katedralu>

⁵⁸ Rodžers Brubaker i tim njegovih saradnika koji su proučavali svakodnevni život stanovnika jedne druge etnički i konfesionalno mješovite sredine u jugoistočnoj Evropi - grada Kluža (Cluj-Napoca/Kolozsvár) u rumunskom Erdelju za ovaj fenomen koriste termin „downplaying ethnicity“, što bi se opisno moglo prevesti kao „potiskivanje etniciteta u pozadinu (ili u drugi plan)“, vidi Brubaker, Rogers – Fleischmidt, Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton and Oxford, Princeton University Press 2006.

problematiku religija na postjugoslovenskom prostoru, u kontekstu svojih istraživanja *susretanja i susticanja srpskog pravoslavlja i hrvatskog katolicizma u Splitu tokom 20. vijeka*, konstatovao da taj fenomen ima dublje istorijske korijene i dakle nije nikako u vezi s raspadom Jugoslavije: *Mora se priznati SPC-u da je i ranije u povijesti shvatila moć sakralnih simbola u funkcijama graničnih kamenova i stražarskih kula uzduž etničkih granica u jugoistočnoj Evropi.*⁵⁹ U vezi sa aktivnostima SPC u Jugoslaviji između dva svjetska rata Perica govori o: *pletanju mreže (...) simboličnih sakralnih čuvara granica.*⁶⁰ Na primjerima iz susjedne Dalmacije ukazuje da je SPC još tad praktikovala izgradnju novih crkvi uz pomoć vojske. Vjekoslav Perica navodi još jedan primjer koji je srodan primjeru koji smo analizirali, naime on tvrdi da je i između dva svjetska rata izgradnja novih crkvi opravdavana uz pomoć pravoslavnoj crkvi naklonjenih istoričara i novinara koji su tvrdili da su na datoj lokaciji nekad stajale srpske ili grčke pravoslavne crkve, te da se s obzirom na to praktično radi samo o njihovoj obnovi.⁶¹

U vezi s litijom na vrh Rumije 2014. godine se ponovo diskutovalo o pitanju njene „autentičnosti“. Već pominjana grupa stručnjaka iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture je nakon višegodišnjeg rada predstavila rezultate istraživanja u kojem je analiziran tok litije u prošlosti i njene savremene promjene. Predstavljeni dokument bi trebao postati temelj za usvajanje zakona o zaštiti kulta Sv. Vladimira kao dio nematerijalnog kulturnog nasljeđa Crne Gore (zajedno sa još nekim tradicijama: legendama, plesovima, kuvarskim receptima itd). Novi zakon bi, teoretski, trebao omogućiti da s vrha Rumije

⁵⁹ Perica, Vjekoslav: *Sveti Petar i Sveti Sava: sakralni simboli kao metafore povijesnih promjena*. Beograd, Biblioteka XX vek 2009, s. 15.

⁶⁰ Isto, s. 16.

⁶¹ Isti, s. 17.

bude odstranjena nelegalno postavljena crkva koja, po mišljenju stručnjaka, remeti i obezvrjeđuje prvobitnu tradiciju. Međutim, pitanje je kako bi se u praksi mogao pratiti i štiti tok litije i njegova autentičnost. O problematici autentičnosti se izjasnio i sveštenik Jovan Plamenac. Istakao je da se bratstvo Androvića i crkveni predstavnici najiskrenije trude da savremenu litiju što je moguće više približe tradiciji. U prethodne dvije godine su npr. obnovljena sportska nadmetanja na lokaciji Dolac pod Rumijom koja su se nekada održavala nakon silaska s planine. Po njemu, nisu uspjeli pokušaji da se učini prohodnom trasa kojom se penjalo do kraja 50-ih godina jer se teren znatno promijenio nakon katastrofalnog zemljotresa iz 1979. Zahtijev da današnja litija bude ista kao prije sto i više godina nije realan: *Da bi joj se vratila 'autentičnost', trebalo bi vratiti narod u Mikuliće, gdje sada skoro niko da ne živi stalno, osim monahinja u manastiru Svetog Sergija Radonješkog. Trebalo bi izmjeniti i postojeći zakon o oružju, pa da učesnici litije mogu slobodno da nose pištolje i puške i pucaju do mile volje. Trebalo bi vratiti i barjaktara Mrkojevića, muslimana, koji bi išao uz krst sa barjakom u lijevoj i isukanim nožem u desnoj ruci. Samo, da li bi nosio crnogorski barjak ili pak – turski? Bilo je vrijeme kada je rumijski kraj bio u turskom ropstvu. Dakle, da bi litija bila 'autentična', potrebno je područje Bara i Ulcinja vratiti pod tursku okupaciju. [...] Ili bi bilo sve u redu ako bi učesnici litije nosili plastične pištolje i vikali 'bum, bum' i ako bi za ulogu barjaktara bio angažovan neki glumac?*⁶² Nema nikakve sumnje da

⁶² „Jovan Plamenac, paroh barski, sluti da će vlast pokušati da optuži pravoslavnu crkvu za devastaciju kulta Sv. Jovana Vladimira“, *Dan*, 6.6.2014, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Kultura&datum=2014-06-06&clanak=437806&naslov=Brane%20rumijsku%20procesiju,%20i%20E6i%20%20E6emo%20u%20litiju>

su riječi barskog predstavnika SPC pristrasne i sarkastične. Ipak, činjenica je da nije lako odgovoriti na pitanje šta je u stvari autentično i kako ga u ovom promjenljivom svijetu rekonstruisati i održavati.

Zaključak

Tek će budućnost pokazati da li će nastojanja da se zakonom zaštiti kult Sv. Vladimira na neki način uticati na sudbinu crkve na Rumiji i tok tradicionalne litije. Država naravno može u određenoj mjeri saradivati sa SPC, međutim dosadašnja iskustva pokazuju da državni aparat nema dovoljno snage ni volje da bi ulazio u spor sa najjačom crkvenom organizacijom u zemlji i izazivao tenzije oko pitanja koja njegovim političkim predstavnicima ne mogu donijeti lake političke bodove ni ekonomsku korist. S obzirom na negativna iskustva s oružanim konfliktima koji su rastrojili i pokvarili međuetničke odnose u drugim dijelovima bivše Jugoslavije, u određenoj mjeri su razumljivi velika obazrivost i pragmatično manevrisanje koje još od druge polovine 90-ih periodično ispoljava crnogorski establišment u vezi s pitanjima kolektivnog identiteta i nacionalizma. Istovremeno rumijski spor živopisno ilustruje slabosti postmoderne sekularne države na Balkanu i značajan rast uticaja crkvenih organizacija u javnom životu koji se u slučajevima dominantnih crkvenih organizacija u pojedinim zemljama čini takoreći nedodirljivim. U širem kontekstu riječ je o jednoj od karakteristika cijelog postjugoslovenskog prostora, bilo da je riječ o Hrvatskoj i položaju katoličke crkve, o privilegovanoj poziciji SPC u Srbiji ili o pojedinačnim konfesijama u odgovarajućim dijelovima Bosne i Hercegovine. Relativna slabost savremenih postjugoslovenskih država i veliki uticaj vjerskih organizacija u svim sferama života je u potpunoj suprotnosti sa situacijom od prije stotinjak i više godina.

Doduše, tad su ove zajednice na zapadnom Balkanu bile neuporedivo tradicionalnije i manje sekularizovane ali državni aparati u tadašnjoj Crnoj Gori, Srbiji ili Austrougarskoj imali su mnogo jaču i efikasniju kontrolu crkvi i njihovog uticaja na javni život. Korijeni današnjeg stanja sežu do kasnog perioda socijalističke Jugoslavije. Još od 80-ih godina 20. vijeka njen državni i partijski aparat postajao je sve nesposobniji i sve manje voljan da interveniše protiv najmoćnijih crkvenih organizacija u zemlji – katoličke crkve među Hrvatima i SPC u srpskom etničkom prostoru – kad su ove počele učestalo organizovati masovne akcije s kojima su uvijek nerazdvojivo bile povezane nacionalističke agende.⁶³ Trendovi koji su započeli još tada, nakon raspada federacije su se samo još produbili. U postjugoslovenskom periodu crkve postaju ključni nosioci nacionalizma i ujedno katalizatori nacionalističke mobilizacije, dok se uticaj diskreditovanih i nesposobnih nacionalističkih političara i intelektualaca, koji nisu uspjeli da ostvare velike nacionalne projekte o kojima su maštali početkom 90-ih godina, postepeno smanjuje. Nacionalizam je često označavan za „sekularnu religiju“, međutim ova dopadljiva fraza ne bi trebala prikriti činjenicu da su se religije u postkomunističkoj jugoistočnoj Evropi uprkos nekadašnjoj „sekularnoj paradigmi“ koja je pretpostavljala da će se uloga vjerskih organizacija i religije uopšte u modernom društvu vremenom smanjivati ili će postati sasvim nebitna, uspjele uspješno vratiti u politički, javni i kulturni život upravo zahvaljujući svojoj prisnoj vezi s partikularnim nacionalizmima pojedinih naroda. Ovakav scenario je olakšala i činjenica da su „sveti korijeni vjere“ u ovom dijelu Evrope usko ispreplijetani s korjenima samih naroda tako da se mogu prezentovati kao

⁶³ Perica, Vjekoslav: *Sveti Petar i Sveti Sava: sakralni simboli kao metafore povijesnih promjena*, Beograd, Biblioteka XX vek 2009, s. 109.

nerazdvojnivi. Na to se onda nadovezuje kategoričko isticanje navodne ključne uloge ove ili one crkvene organizacije kao drevnog i nepokolebljivog zaštitnika naroda i narodnih interesa. U jednom od svojih prethodnih tekstova posvećenom rivalitetu SPC i CPC u postkomunističkom periodu za ovaj proces sam predložio termin „klerikalizacija nacionalizma“.⁶⁴ Čini mi se da rumijski spor spada među najubjedljivije potvrde navedenog fenomena koji svojim značajem prevazilazi crnogorski, postjugoslovenski i balkanski prostor.

Sa češkog preveo **Adin Ljuca**

⁶⁴ Šišteš, František: Clericalization of Nationalism. Interpreting the Religious Rivalry between Serbian and Montenegrin Orthodox Churches, 1989-2009, In: MÁTÉ-TÓTH, András – RUGHINIŞ, Cosima (eds.): *Spaces and Borders. Current Research on Religion in Central and Eastern Europe*. Berlin and Boston, De Gruyter 2011, s. 117-130, odnosno ISTI, *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*. Podgorica, Matica crnogorska 2015, s. 145-202.

Literatura:

- Andrijašević, Živko: *Nacrt za ideologiju jedne vlasti*. Bar, Conteco 1999.
- Brković, Jevrem: *Pjesnik s potjernice*. Zagreb, Aurora 1997.
- Brubaker, Rogers – Fleischmidt, Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton and Oxford, Princeton University Press 2006.
- Cattaruzza, Amaël - Michels, Patrick: Dualité orthodoxe au Monténégro, *Balkanologie*, IX, 2005, nr. 1-2, s. 235-253. Pristupačno na: <http://balkanologie.revues.org/595>
- Duijzings, Ger: *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*. London, Hurst 2000.
- Džankić, Jelena: When Two Hands Rock the Cradle: Symbolic Dimensions of the Divide over Statehood and Identity in Montenegro, In: KOLSTØ, Pål (ed.): *Strategies of Symbolic Nation-Building in South Eastern Europe*. London: Ashgate 2014. s. 115-138.
- Folić, Zvezdan: *Vjerske zajednice u Crnoj Gori 1918-1953*. Podgorica, Istorijski institut Crne Gore 2001.
- Hradečný, Pavel - Hladký, Ladislav a kol.: *Dějiny Albánie*. Praha, NLN 2008.
- Jovović, Ivan: *Iz prošlosti dukljansko-barske nadbiskupije*. Bar, Nadbiskupski ordinarijat Bar 2005.
- Kilibarda, Novak: *Amflohije i kosovski mit*. Podgorica, Pobjeda 2012.
- *Ljetopis popa Dukljanina*. Titograd, Grafički zavod 1967.
- Morrison, Kenneth: *Montenegro. A Modern History*. London and New York, I. B. Tauris 2009.
- Mušović, Ejup: *Muslimani Crne Gore od pada Zete (1499)*. Novi Pazar, Muzej „Ras“ 1997.
- Perica, Vjekoslav: *Sveti Petar i Sveti Sava: sakralni simboli kao metafore povijesnih promjena*. Beograd, Biblioteka XX vek 2009.
- Spasojević, Vasilije Mujo: *Narodni skupovi u Crnoj Gori*. Cetinje, Obod 2001.

- Šišteš, František: Clericalization of Nationalism. Interpreting the Religious Rivalry between Serbian and Montenegrin Orthodox Churches, 1989-2009, In: MÁTÉ-TÓTH, András – RUGHINIŞ, Cosima (eds.): *Spaces and Borders. Current Research on Religion in Central and Eastern Europe*. Berlin and Boston, De Gruyter 2011, s. 117-130.

- Šišteš, František: *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*. Podgorica, Matica crnogorska 2015.

- Vučinić, Stevo: Crnogorska crkva i država, In: Perović, Sreten (ur.): *Crnoj Gori u pohode: zbornik radova sa II. kongresa crnogorskih iseljenika, održanog na Cetinju 12. i 13. avgusta 2000 godine*. Cetinje - San Francisco, Crnogorska svjetska asocijacija 2001.

- Zdravkovski, Aleksander – Morrison, Kenneth: The Orthodox Churches of Macedonia and Montenegro: The Quest for Autocephaly, In: Ramet, Sabrina P. (ed.): *Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe: Challenges Since 1989*. Basingstoke, Palgrave Macmillan 2014, s. 240-262.

Internetski izvori:

- „Amfilohije preti kao Bin Laden“, *Blic*, 25.1.2011, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na:
<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/231511/Amfilohije-preti-kao-Bin-Laden>

- Amfilohije: S nestrpljenjem očekujemo dolazak patrijarha Kirila u Crnu Goru, *CdM*, 19. septembar 2013, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.cdm.me/politika/amfilohije-s-nestrpljenjem-ocekujemo-dolazak-patrijarha-kirila-u-crnu-goru>

- Amfilohijev pohod na Rumiju, *Republika*, 22.6.2005, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.pnen.com/portal/2005/06/22/amfilohijev-pohod-na-rumiju/>

- BOLJANOVIĆ, P.: Litija na Rumiju, *Novosti*, 12. jun 2011, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:334072-Litija-na-Rumiji>

- CPC predala Upravnom sudu tužbu zbog nepoštovanja rješenja o uklanjanju crkve na Rumiji, *Pobjeda*, 6. jun 2013, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na: <http://www.pobjeda.me/2013/06/06/cpc-predala-upravnom-sudu-tuzbu-zbog-nepostovanja-rjesenja-o-uklanjanju-crkve-na-rumiji/#.VBaciaPI9SM>

- Đukanović: Crkva na Rumiji biće ili uklonjena ili legalizovana!, *Kurir*, 7.10.2013, [Online] [cit. 8. 1. 2015]. Pristupačno na:

<http://www.kurir-info.rs/dukanovic-crkva-na-rumiji-bice-ili-uklonjena-ili-legalizovana-clanak-1022807>

- Ispunjen zavet predaka, *Novosti*, 20. jul 2009, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:245829-Ispunjen-zavet-predaka>

- Jovan Plamenac, paroh barski, sluti da će vlast pokušati da optuži pravoslavnu crkvu za devastaciju kulta Sv. Jovana Vladimira, *Dan*, 6.6.2014, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Kultura&datum=2014-06-06&clanak=437806&naslov=Brane%20rumijsku%20procesiju,%20i%E6i%20%E6emo%20u%20lit>

- KADIĆ, V.: Sporovi oko crkve iznad Bara. Na Rumiju po svaku cenu. *Novosti*, 5. jun 2014, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:494704-Na-Rumiju-po-svaku-cenu>

- Katolici i muslimani neće sutra na Rumiju, *Vijesti*, 11.6.2011, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.vijesti.me/vijesti/katolici-i-muslimani-nece-sjutra-na-rumiju-23779>

- Krivokapić: Amfilohije treba da ide u Hag, *PCNEN – Prve crnogorske elektronske novine*, 18. septembar 2008, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

http://www.pcnen.com/detail.php?module=2&news_id=32417

- Limena crkva na Rumiji ispisana grafitima, *Vijesti*, 7. august 2012, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.vijesti.me/vijesti/limena-crkva-na-rumiji-ispisana-grafiti-ma-86557>

- Metalna crkva na Rumiji za sada ne može biti uklonjena, *Vijesti*, 16. februar 2013, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.vijesti.me/vijesti/metalna-crkva-na-rumiji-za-sada-ne-moze-bitu-uklonjena-114184>

- MUSTAFIĆ, Suljo: Krst se čuva u Mikuliće, niđe drugo!, *BarInfo*, 2001, [Online] [cit. 19.1.2015]. Pristupačno na:

http://web.archive.org/web/20100524145032/http://www.barinfo.co.me/Reportaze/Krst_Androvica.html

- POPOVIĆ, Vuk: Crkve na Rumiji nikad nije bilo, *Vijesti*, 12. April 2010, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na:

<http://forum.cdm.me/showthread.php?59309-Crkve-na-Rumiji-nikad-nije-bilo>

- PRELEVIĆ, Č.: Rumija trese fotelju. *Novosti*, 23. februar 2010, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:266085-Rumija-trese-fotelju>

- Press povodom rumijske litije, *BarInfo*, 13.6.2013, [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.barinfo.me/text.php?kategorija=1&id=2259>

- Saopštenje: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine. Stanovništvo Crne Gore prema polu, tipu naselja, nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti i maternjem jeziku po opštinama u Crnoj Gori, *Monstat*, 12.07.2011, [Online] [cit. 12.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje%281%29.pdf>

- Stručnjaci: Crkva na Rumiji devastira kult Svetog Vladimira i treba je ukloniti, *Analitika*, 15. april 2014, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

[http://www.analitika.me/strucnjaci-crkva-na-rumiji-devastira-kult-svetog-vladimira-i- treba-je-ukloniti-15-april-2014](#)

<http://www.portalanalitika.me/drustvo/vijesti/142496-strunjaci-crkva-na-rumiji-devastira-kult-svetog-vladimira-i-treba-je-ukloniti>

- Top Montenegrin MP Lashes Out at Serbian Church, *BalkanInsight*, January 26, 2011 [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.balkaninsight.com/en/article/top-montenegrin-mp-lashes-out-at-serbian-church>

- U Baru istovremeno grade crkvu, džamiju i katedralu, *Blic*, 2.9.2013, [Online] [cit. 12.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/402703/U-Baru-istovremeno-grade-crkvu-dzamiju-i-katedralu>

- Vlast vodi kampanju protiv crkve na Rumiji, *Dan*, 30.12.2014 [Online] [cit. 9.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Drustvo&clanak=469480&datum=2014-12-30&naslov=Vlast%20vodi%20kampanju%20protiv%20crkve%20na%20Rumiji>

- Vučinić: O crkvi na Rumiji obratićemo se upravnom sudu, *Pobjeda*, 18. februar 2013, [Online] [cit. 8.1.2015]. Pristupačno na:

<http://www.pobjeda.me/2013/02/18/vucinic-o-crkvi-na-rumiji-obrat-icemo-se-upravnom-sudu/#.VBacxaPI9SM>